

Nikola Avram<sup>1</sup>

## PRIMJENA "LEADER" PROGRAMA KAO KONCEPTA JAČANJA KONKURENTNOSTI I RURALNOG RAZVOJA EU

**Apstrakt:** U okviru ovog rada analiziraće se LEADER program i njegov doprinos ruralnom razvoju EU. Evropska unija je početkom devedesetih godina prošlog vijeka pokrenula LEADER pristup ruralnom razvoju, koji kao koncept razvoja podrazumijeva mobilizaciju energije, resursa, ljudi i organizacija i podstiče partnerstva javnog, privatnog i civilnog sektora na lokalnom nivou. Pristup LEADER kao jedno od svojih načela promoviše specifičan oblik partnerstva javnog i privatnog sektora/lokalne akcione grupe. Saradnja između svih aktera lokalnog života, kao i prilagođenost koncepcija i projekata razvoja lokalnoj zajednici imperativ je inicijativa LEADER. Rezultati istraživanja pokazali su da primjena ovog modela, uz aktivno angažovanje lokalnih i regionalnih aktera ruralnog razvoja, obezbjeđuje dobre rezultate u podsticanju ruralnog razvoja i jačanja konkurentnosti u zemljama članicama Evropske unije.

**Ključne riječi:** ruralni razvoj, LEADER koncept, lokalna akciona grupa, JPP, CLLD

## APPLICATION OF THE LEADER PROGRAM AS A CONCEPT OF STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS AND RURAL DEVELOPMENT OF THE EU

**Abstract:** Within this paper, the LEADER program and its contribution to EU rural development will be analyzed. In the early 1990s, the European Union launched the LEADER approach to rural development, which as a development concept implies the mobilization of energy, resources, people, and organizations and encourages public, private, and civil sector partnerships at the local level. As one of its principles, the LEADER approach promotes a specific form of public-private partnership / local action group partnership. Cooperation between all participants in local life and the adaptation of development concepts and projects to the local community is an imperative of the LEADER initiative. The results of the research show that the application of this model, with the active involvement of local and regional participants in rural development, provides good results in encouraging rural development and strengthening competitiveness in the country members of European Union.

**Keywords:** rural development, LEADER concept, local action group, PPP, CLLD

## UVOD

Nastavljaju se nepovoljni trendovi odumiranja naselja, iseljavanja vitalnih grupa stanovnika i privrednog nazadovanja ruralnih regiona i lokalnih zajednica, a razlike u osnovnoj infrastrukturi i isporuci javnih usluga između urbanih i ruralnih prostora postaju sve veće u Bosni i Hercegovini. Analogno tome podsticanje ruralnog razvoja, kreacija podržavajućih okvira, informisanje i mobilizacija svih relevantnih aktera lokalnog života nerazvijenih opština i regiona, kao i podrška ostvarivim planskim aktivnostima u traganju za održivim rješenjima koja će biti u funkciji trajne dobrobiti pasivnih krajeva izuzetno je važan proces za društvo u cjelini. Pojam ruralnog razvoja, prema današnjem shvatanju i tumačenju je u potpunosti savremen koncept. U razvijenim zemljama pojavio se u posljednjih nekoliko decenija kao pokušaj rješavanja kompleksnih pitanja neravnomernog teritorijalnog razvoja koji se smatra osnovnim uzrokom siromaštva. Modeli ruralnog razvoja su u stalnom procesu prilagođavanja aktuelnim političkim i ekonomskim zbivanjima u svrhu iznalaženja optimalnih rješenja za zadovoljenje potreba ruralnog stanovništva. Unapređenje privrednog, društvenog, socijalnog i političkog života stanovnika određenog ruralnog područja predstavlja komplikovan zadatak za sve nivoe vlasti i društvo u cjelini. Savremeni evropski pristupi vođenja lokalnog ekonomskog razvoja, koncepti LEADER („*Liaisons Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale*“ - što znači Veze između akcija za razvoj ruralne ekonomije) i CLLD („*Community led local development*“, što znači Lokalni razvoj vođen zajednicom) svojim metodama ojačavaju regione i lokalne zajednice ruralnih područja i nude više alternativa za održiv razvoj i novu uspješniju budućnost. Ne postoji unificirana definicija ruralnog razvoja, ali se može istaći da ruralni

<sup>1</sup> Generalštab OS BiH Sarajevo ✉ nidjors@yahoo.com;

razvoj predstavlja proces kojim se unapređuje privredni, društveni, socijalni i politički život stanovnika određenog ruralnog područja, užeg (sela, manjeg mjesta) ili šireg (određene regije).

Blejkli i Bredšo (2002) sumiraju značaj lokalnog aspekta u ekonomiji na sljedeći način: „Lokalno bazirani ekonomski razvoj i podsticanje zapošljavanja imaju više šansi da se pokažu uspješnim ako su pokrenuti na lokalnom nego ako su pokrenuti na nekom drugom nivou. Svaki od faktora koji utiču na ekonomiju manifestuje se na jedinstven način i ima djelimično različite uzroke u svakoj lokalnoj zajednici. Rešenja lokalnih problema neće biti uspešna ako nisu usmerena na pojedinačne grupe i ako nisu povezana sa cjelinom regionalnog ekonomskog sistema”. U ovom radu analizirana je koncepcija ruralnog razvoja u Evropskoj uniji. Izvršena je elaboracija LEADER koncepta kroz istorijat nastanka, osnovne odrednice i načine implementacije. Istražena je problematika ruralnog razvoja u Evropskoj uniji, mogućnosti i izazovi koji se nameću lokalnim zajednicama ruralnih krajeva u savremenim zapadnim demokratijama.

## 1. POJAM I ULOGA LEADER PROGRAMA KAO NOSIOCA RURALNOG RAZVOJA EVROPSKE UNIJE

LEADER predstavlja program ruralnog razvoja EU koji je pokrenut 1991. godine na samom početku je bio zamišljen kao pilot inicijativa sa ciljem pružanja podrške privredi i društvu ruralnih područja u kontekstu oživljavanja i integrisanja ruralnih zajednica. Ova koncepcija potiče ruralna područja u pronalaženju novih načina kako da postanu ili ostanu konkurenta, da uspješno maksimiziraju svoje resurse i prednosti i prevaziđu prepreke sa kojima se susreću. Stanovnike ruralnih krajeva Evropske unije opterećuju problemi starenja populacije, ali i problemi sa kojima se susreću i stanovnici Bosne i Hercegovine kao što su manjak uslužnih djelatnosti ili nedostatak radnih mjesta. Stoga LEADER sa svojim tehnikama i instrumentima doprinosi poboljšanju kvaliteta života u ruralnim područjima te prepoznaje povezanost svih aspekata života u lokalnoj zajednici pa prema tome oblikuje posebne tehnike prilikom čega koristi odgovarajuće mjere ruralne politike. Koncepcija je nastala prije tridesetak godina u obliku 217 pionirskih lokalnih akcionih grupa (LAG-ova). Danas je LEADER model obavezan i konsolidovan na nivou EU. Trenutno ovaj program predstavlja jednu od najdugovječnijih, najuspješnijih i najpopularnijih inicijativa u cijeloj Evropi. Ovo je jedini program u kome su lokalne zajednice odigrale središnju ulogu u osmišljavanju strategija razvoja svojih područja kao i na selekciji projekata koji će se provoditi, a trenutno se primjenjuje i šire, izvan ruralnih područja. Sada ga sprovodi impresivna mreža od gotovo 2800 specifičnih lokalno javnih partnerstva/LAG-ova, od kojih svako partnerstvo čini na stotine aktivnih građana te pokrivaju 61% ruralnog stanovništva EU<sup>2</sup>. U programskom periodu 2014-2020. godine metoda je proširena i nadograđena sa širim pristupom pod imenom lokalni razvoj pod vodstvom zajednice CLLD te je uključena u tri druga EU fonda<sup>3</sup>. Izvršeno je prilagođavanje programa u cilju obuhvatanja gradova, obalnih područja te rešavanje ključnih socijalnih pitanja. Testiran je izvan EU na područjima zapadnog Balkana, Turske, Gruzije, Afrike i Kine. LEADER ohrabruje društveno-ekonomske faktore da ostvare saradnju, odnosno da proizvode robu i usluge koji u njihovoj lokalnoj zajednici ostvaruju maksimalnu dodatnu vrijednost<sup>4</sup>.

### 1.1. Pristup odozdo na gore

Suština samog programa LEADER stoji u tome da su lokalni stanovnici najbolji stručnjaci za razvoj svoje zajednice. Zajednički im je prostorni identitet i osjećaj pripadnosti području (rodnom kraju) što ih potiče i ujedinjava u vlastitom doprinosu zajednici. Veza između građana odnosno mještana sa lokalnom zajednicom te osjećaj pripadnosti i kohezije čini najjači temelj pristupa odozdo na gore. Sam koncept LEADER zastupa rad same zajednice i isključuje nametanje. Ovaj pristup podrazumijeva da ljudi učestvuju u odlučivanju o strategiji razvoja svojih krajeva, kao i o izboru prioriteta koje bi trebalo realizovati na lokalnom nivou. Sama paradigma lokalnog razvoja počiva na povezanosti. Svi projekti počinju sa pojedincem, sa idejom i energijom kao i voljom i entuzijazmom za pokretanje. Pretpostavka ovog prilaza je u osnaživanju ljudi, njihovih ideja kroz pružanje pomoći u

<sup>2</sup> Izvor: [https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/about/at-a-glance/clld\\_en](https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/about/at-a-glance/clld_en).

<sup>3</sup> Evropski fond za regionalni razvoj, Evropski socijalni i Evropski fond za pomorstvo i ribolov.

<sup>4</sup> Publikacija: LEADER pristup - Korist za ruralne zajednice u Bosni i Hercegovini.

razvoju ruralnih područja sa ciljem iskorištavanja punog potencijala i mobilizacije svih dostupnih resursa. Da bi se to postiglo, neophodno je informisati, obučavati stanovnike te uspostaviti uslove za implementaciju želja, ideja kao i rješavanje problema individualaca i zajednice u cjelini. Pristup odozdo prema gore odnosi se na kolektivni razvoj i odlučivanje. Ovdje je neophodno podvući da osim stanovnika neophodno je uključiti i sve ostale aktere (učesnike) lokalnog života, kao što su preduzetnici, obrazovne ustanove, lokalne mreže i lokalnu upravu, to jest aktere iz sva tri sektora (civilni, privatni i javni).

## 1.2. Strategija lokalnog razvoja prilagođena području

Strategija lokalnog razvoja prilagođena području podrazumijeva obuhvatanje male, homogene, društveno kohezivne teritorije, sa zajedničkom tradicijom, lokalnim identitetom, osjećajem pripadnosti ili zajedničkim potrebama i očekivanjima te predstavlja ciljno područje za sprovođenje određene politike. Odlučivanjem o realizaciji strategije ruralnog razvoja na ovaj način olakšava se prepoznavanje lokalnih vrijednosti, prednosti i slabosti, pretnji i prilika kao i opasnosti i prepreka na putu ka održivom razvoju. Izraz „prilagođena području“ u suštini znači na lokalnom nivou. Ljudi, odnosno mještani malih lokalnih sredina se identifikuju sa LEADER projektima, jer su napravljeni i dizajnirani u skladu sa njihovim željama te pružaju odgovore prilagođene lokalnim potrebama. U okviru ovog programa stanovnici prepoznaju sebe kao učesnike u razvoju ruralnih politika, a ne samo kao puke posmatrača i korisnike nejasnih projekata koji su im nametnuti. Ukoliko se razvije balans i zajednička vizija svih aktera javnog života na određenom području te se osigura zajednička vizija ključnih službenika javne uprave, preduzetnika i građana, projekti će sigurno imati veći uticaj i primjenu u svakodnevnom životu. Prilikom selekcije područja, mora se voditi računa o povezanosti i snazi ljudskih, finansijskih i ekonomskih potencijala i mogućnosti podržavanja i implementacije lokalne razvojne strategije. Svakako da područje ne mora odgovarati ranije određenim administrativnim ograničenjima<sup>5</sup>.

## 1.3. Javno-privatna partnerstva/lokalne akcione grupe (LAG)

Osnivanje javno-privatnih partnerstva predstavlja ključnu komponentu pristupa LEADER. Na samom početku uvođenja pristupa LEADER na principima pristupa odozdo na gore, mnogi su ga smatrali konceptom ometanja javne uprave. LEADER, naprotiv ovom stajalištu, ne treba posmatrati kao prepreku ili alternativu pristupu odozdo na dole, odnosno kao suprotnost direktivama i uputstvima sa nivoa regionalnih ili nacionalnih, državnih organa, već isključivo kao dopunu i osnaživanje razvojnih politika sa svih nivoa vlasti radi jačanja lokalne zajednice u ruralnim područjima. Sam proces stvaranja ovog specifičnog modela javno-privatnih partnerstva, to jest lokalnih akcionih grupa započinje povezivanjem lokalnih aktera iz sva tri sektora (civilnog, privatnog i javnog) i pri tome LAG treba da udruži partnere iz svih sektora, vodeći tom prilikom računa o uravnoteženoj zastupljenosti predstavnika postojećih lokalnih interesnih skupina. Prema tome lokalno partnerstvo-LAG u kontekstu pristupa LEADER opisano je kao okosnica metode lokalnog razvoja pod vođstvom zajednice<sup>6</sup>.

U okviru civilnog sektora okupljene su nevladine organizacije i različita udruženja, poput onih koja okupljaju mlade, starije, turističke organizacije, kulturna udruženja, sportske klubove, udruženja za zaštitu životne sredine i slično. Najuočljiviji i najuticajni predstavnici javnog sektora na lokalnom nivou su opštine, ali i državne ustanove poput obrazovnih institucija, i u određenim slučajevima razvojnih agencija<sup>7</sup>. Privredni/privatni sektor uključuje širok dijapazon različitih organizacija i pojedinaca poput privatnih privrednih društava, poljoprivrednika, preduzetnika, građana i poslovnih kao i drugih organizacija registrovanih da rade za dobit<sup>8</sup>. Lokalna akciona grupa je zvanično registrovano pravno lice (tj. udruženje, fondacija). Gledano na nivou odlučivanja privredni i socijalni partneri, kao i ostali predstavnici civilnog društva- poput poljoprivrednika, žena sa sela, mladih i njihovih udruženja moraju činiti više od 50% partnerstva. Sa druge strane, predstavnici lokalne vlasti treba da budu zastupljeni sa najmanje 20%. Državni organi, međutim, ne bi trebalo da imaju više od 50% glasačkih prava. Žene moraju biti uključene u odlučivanje<sup>9</sup>. Lokalna javna partnerstva se koriste

<sup>5</sup> Publikacija: LEADER pristup - Korist za ruralne zajednice u Bosni i Hercegovini.

<sup>6</sup> Publikacija: Revija ruralnog razvoja EU, broj 29.

<sup>7</sup> U zavisnosti od njihovog pravnog statusa.

<sup>8</sup> Publikacija: Vodič do LEADERA.

<sup>9</sup> Pravni okvir EU: Sastav lokalne akcione grupe prema definiciji za IPARD.

kolektivnim znanjem zajednica radi analize potreba područja te se manifestuju kroz zajedničku saradnju u pronalaženju zajedničkih, za zajednicu najboljih rješenja. Na ovaj način povećavaju se kapaciteti individualaca iz čijih ideja putem razmjene znanja i međusobne nadogradnje se proizvode novi odnosi u sklopu samih partnerstva, što rezultira razvijanjem misaonih procesa i projekata koji se inače ne bi dogodili. Rezultati uspješnih partnerstva se ogledaju u razvoju projekata koji u potpunosti odgovaraju lokalnim potrebama te uživaju široku podršku mještana i jačaju identifikaciju samih građana sa zajednicom pri tome povećavajući osjećaje pripadnosti i ponosa unutar same zajednice.

Kod ovog pristupa, učesnici lokalnog života moraju se upoznati i kroz dijalog podijeliti svoja stajališta i svoje ciljeve za razvoj ruralnog područja. Ova dinamika omogućava dijeljenje energije i resursa. Pokazalo se da kolektivne odluke, prihvaćene od strane više ljudi, stvaraju snažniju zajednicu i jaču saradnju na budućim projektima<sup>10</sup>. Imajući u vidu da lokalna javno-privatna partnerstva okupljaju i spajaju raspoložive sve lokalne resurse te udružuju lokalne aktere na zajedničkim projektima i multi-sektorskim aktivnostima postoji velika vjerovatnoća da će njihove akcije podstaknuti ruralni razvoj. Partnerstva u svojoj organskoj strukturi treba da involviraju kritičnu masu potrebnu za poboljšanje privredne konkurentnosti područja. Osnaživanjem dijaloga, sinergije kao i prevazilaženjem razlika i sukoba interesnih grupa, lokalna partnerstva usmjeravaju cijelokupnu zajednicu ka cilju i boljem održivom razvoju. Države članice EU preciziraju ulogu i funkcije LAG te definišu autoritete koji su odgovorni za implementaciju zadataka iz lokalnih razvojnih strategija. Zadaci lokalnih akcionih grupa uključuju<sup>11</sup>:

- Dizajniranje i implementacija lokalnih razvojnih strategija,
- Izgradnja kapaciteta lokalnih učesnika u cilju razvijanja i realizacije projekata,
- Primjena principa transparentnosti i nediskriminacije prilikom postupka izbora projekata osiguravajući objektivne kriterijume za selekciju,
- Osiguranje da izabrani projekti odražavaju elemente iz lokalnih strategija razvoja pri tome vode računa o prioritetima za postizanje ključnih ciljeva iz navedenih strategija,
- Pripremanje i objavljuju pozive za dostavljanje prijedloga projekata,
- Prate implementaciju lokalnih razvojnih strategija i operacija podrške uključujući specifične aktivnosti ocjenjivanja, i njihovih specifičnih operacija uključujući evaluacije,
- LAG može koristiti i implementirati operacije u okviru strategije.

Zakonski oblik za uspostavljanje ovog oblika JPP<sup>12</sup> u potpunosti zavisi od zakonodavnog konteksta zemlje članice. U većini država članica EU LAG se registruju kao udruženja ili fondacije. Dubinska pravna analiza može da ukaže na zakonski oblik koji je najpogodniji za lokalne akcione grupe u konkretnom nacionalnom slučaju<sup>13</sup>. Organizacijska struktura lokalnih akcionih grupa razlikuje se u zavisnosti od zakonodavstva i regulative država članica, ali treba sadržavati najmanje sljedeće strukturne komponente: Skupštinu članova, LAG menadžment i LAG osoblje odgovorno za administrativnu i tehničku podršku, evaluacijski komitet i upravni odbor (komitet za odlučivanje). Pravila funkcionisanja LAG-a te obaveze njenih članova, funkcije i pravila koja određuju njene strukturne elemente, moraju biti opisana u osnivačkom aktu ili statutu. Proces uspostavljanje LAG u praksi prati jednu od tri putanje<sup>14</sup>:

- Postojeće udruženje se adaptira u skladu za zahtjevima pristupa LEADER,
- Formira se potpuno novo pravno lice,
- Lokalna akciona grupa se u praksi oslanja na jedan „odgovorni organ“ za sve pravne i administrativne poslove, a ostali partneri doprinose pri odlučivanju.

Upravljačko tijelo mora da obezbijedi da LAG ili da odaberu administrativno i finansijski vodećeg aktera sposobnog za realizaciju javnih sredstava i osiguranje uspjeha rada partnerstva, ili da se spoje u zakonski konstituisanu zajedničku strukturu, čije konstituisanje garantuje zadovoljavajući rad partnerstva i sposobnost za realizaciju javnih sredstava<sup>15</sup>.

<sup>10</sup> Publikacija: Revija ruralnog razvoja EU, broj 29.

<sup>11</sup> LEADER Toolkit, Implementing LAGs and Local Strategies.

<sup>12</sup> Javno-privatno partnerstvo

<sup>13</sup> Putanje do LEADERA, Vodič za uspostavljanje i pokretanje pristupa LEADER na Zapadnom Balkanu, u Turskoj i šire.

<sup>14</sup> Za više informacija pogledati: J. Gierulske, Ministarstvo poljoprivrede Republike Poljske.

<sup>15</sup> Pravni okvir EU: Administrativni kapacitet lokalne akcione grupe u okviru IPARD.

Teritorija djelovanja LAG obuhvata specifično, najčešće pod-regionalnu/opštinsku teritoriju sa populacijom obično između 10.000 i 150000 ljudi. Ovi elementi moraju biti definisani u lokalnim razvojnim strategijama. Navedena teritorija ne mora obavezno pratiti administrativne granice, kao što su opštine ili regije<sup>16</sup>. Teritorija treba da ima dovoljnu kritičnu masu ljudskih, finansijskih i ekonomskih resursa za izvodljivost strategije i neophodno je da bude povezana u smislu društvenih, ekonomskih ili geografskih oblika. Pravila za definisanje teritorije lokalne akcione grupe zasnovane su na pristupu koji je preuzet iz programa za ruralni razvoj država članica<sup>17</sup>. Seoske zajednice predstavljaju osnovne socijalne entitete u ruralnim oblastima. Granice djelovanja lokalnih akcionih grupa ne bi trebale da prelaze granice naselja (sela i gradova). Definicija ruralnih oblasti koju daje OECD<sup>18</sup> je kriterijum koji ima najširu primjenu - ruralna oblast je oblast čija gustina populacije iznosi manje od 150 stanovnika po kvadratnom kilometru. Međutim, ovaj kriterijum u ruralnim oblastima može dovesti do isključenja nekih naselja koja bi trebala da budu obuhvaćena teritorijom LEADER pristupa, te bi bilo svrsishodnije koristiti alternativne kriterijume kod definisanja ruralnih područja<sup>19</sup>.

#### 1.4. Integrisana i višesektorska lokalna razvojna strategija

LEADER ne predstavlja koncepciju usmjerenu ka jednoj aktivnosti, prema jednoj interesnoj grupi ili jednom sektoru, već od samog svog osnivanja nalaže usklađivanje i povezivanje akcija, djelovanja i razvoja projekata sa ciljem integracije u jednu funkcionalnu, koherentnu cjelinu. Najvažniji aspekt je da integracija predstavlja povezivanje različitih privrednih, društvenih, kulturnih i ekoloških aktera i sektora<sup>20</sup>.

Načelo integracije već duže vrijeme primjenjuju nevladine organizacije koje se bave razvojem i ključna je karakteristika razvojne politike. U programu održivog razvoja do 2030. godine (f) koje su 2015. godine prihvatile sve države članice UN, koncept integracije sadržan je u 17 ciljeva održivog razvoja<sup>21</sup>. Mnoge velike nevladine organizacije su prihvatile integrisani pristup iskorjenjivanju siromaštva jer to vide kao jedini način na koji mogu postići održivost. Njima je jasno da razvojna strategija treba biti usmjerena na selo (ili skupinu sela) u cilju poduzimanja mjera na svim područjima, uključujući hranu, vodu, obrazovanje, zdravstvo i ekonomsko osnaživanje žena. „Maleno je lijepo, ali je veće potrebno. LEADER koncepcija je usmjerena na lokalni nivo upravo radi uspješnog rješavanja lokalnih potreba te prema tome lokalno stanovništvo ne treba posmatrati samo kao korisnike ili kao ciljanu grupu, već kao aktivno uključene aktere u razvoj projekata.

#### 1.5. Umrežavanje

Pod umrežavanjem se podrazumijeva razmjena informacija, iskustava i znanja između lokalnih akcionih grupa, ruralnih oblasti, administracija i organizacija angažovanih na ruralnom razvoju EU i šire, bez obzira da li su direktni korisnici LEADER ili ne. Umrežavanje je način prenosa dobre prakse, širenja inovacija i nadogradnje naučenog sa lokalnog nivoa ruralnog razvoja.

Lokalne akcione grupe rade sa lokalnim stanovništvom kako bi utvrdili njihove potrebe i pronašli najprikladnije rješenje. Umrežavanje na lokalnom nivou pomaže u ostvarenju ciljeva kroz podsticanje zajednica i pomaganjem građanima ruralnih krajeva i ostalim akterima lokalnog života da poboljšaju poslovanje, očuvaju životnu sredinu i uspostave efikasniju isporuku javnih usluga. Nacionalne ruralne mreže i ENRD<sup>22</sup> djeluju zajedno sa LAG-ovima i jedni sa drugima na promociji i podržavanju procesa umrežavanja na širem nacionalnom i evropskom nivou. Transnacionalno umrežavanje podržano je od strane EU sa samim početkom pristupa LEADER i posebno je predviđeno pravnim okvirom EU<sup>23</sup>.

<sup>16</sup> LEADER Toolkit, Implementing LAGs and Local Strategies.

<sup>17</sup> Regulativa EU broj: 1303/2013 i 1305/2013.

<sup>18</sup> Organisation for Economic Cooperation and Development, Organizacija za ekon. saradnju i razvoj.

<sup>19</sup> Publikacija: Preporuke Istočnoj Srbiji u uspostavljanju i izgradnji LAG u odnosu na EU integracije.

<sup>20</sup> Publikacija: Vodič, putanje do LEADERA

<sup>21</sup> <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

<sup>22</sup> The european network for rural development, Evropska mreža za ruralni razvoj.

<sup>23</sup> Uredba EU 1305/2013, čl. 52 i 54.

## 1.6. Inovacije

LEADER stimuliše fleksibilnost i nezavisnost lokalnih akcionih grupa prilikom izbora aktivnosti koje žele da podrže što stimuliše nove i inovativne pristupe prilikom razvoja ruralnih područja. Tokom realizacije ovog programa, sada već trideset godina, inovacije su uvijek bile glavna komponenta LEADER metodologije. Naravno, nove ideje i inovacije, pogotovo na lokalnom nivou, nije uvijek lako prihvatiti, pa je sama inicijativa nastojala svojim pristupom podstaknuti lokalne odgovore i inovativna rješenja te je kroz dosadašnji rad postigla značajne rezultate u ovom području<sup>24</sup>. Tako, može se reći da je jedna od ključnih iskustvenih, naučenih lekcija same koncepcije je važnost i neophodnost izgradnje kapaciteta. Mogućnost pristupa LEADER da finansira izgradnju kapaciteta zajedno sa realizacijom projekata pomaže u stvaranju neophodnih uslova za podsticanje inovacija.

Sigurno je da, na samom početku procesa, potrebno vrijeme za razumijevanje važnosti i potencijala inovacije od strane samih učesnika lokalnog života. Inovaciju treba razumjeti u širokom smislu. Ona može podrazumijevati uvođenje novog proizvoda, novog procesa, nove organizacije ili novog tržišta. Takođe, treba uzeti u obzir da su ruralna područja, zbog svoje udaljenosti od gradova, manjeg ljudskog potencijala i ograničenih resursa slabije povezana sa razvojnim i naučno-istraživačkim centrima što im može otežati primjenu i razvoj korjenitih inovacija. U ruralnim krajevima se mogu primjenjivati prilagođene inovacije koje su razvijene na drugim mjestima kao i modernizaciju tradicionalnih oblika znanja, odnosno iznalaženje novih rješenja na dugogodišnje probleme sela. Inovacije mogu ponuditi nove odgovore na konkretne probleme ruralnih područja<sup>25</sup>.

## 2. PRIMJENA I KARAKTERISTIKE EVROPSKOG PRISTUPA RURALNOM RAZVOJU

Sam koncept LEADER je vođen idejom da su mještani najbolji stručnjaci za razvoj vlastitog područja, takođe, da dijele zajednički identitet i osjećaj pripadnosti određenom području što ih povezuje i opredeljuje ka zajedničkom cilju odnosno zajedničkom radu na poboljšanju i razvoju vlastitog lokalnog prostora. U skladu sa ovom inicijativom, na prostoru Evrope, do danas, je formirano preko 2800 specifičnih javno-privatnih partnerstva. Mnogo je razloga za uspjeh ovog koncepta tokom proteklih godina, jedan od najvažnijih je svakako u primjeni integrisanih načela same inicijative, a može se reći da lokalna akciona grupa predstavlja ključnu komponentu, sa krajnjim ishodom da lokalno stanovništvo ostvaruje stvarne rezultate za vlastite potrebe. Može se reći da je LEADER kao i CLLD aktivna metodologija, a ne samo program finansiranja. Danas, kroz niz aktivnosti predstavlja okvir za pronalaženje novih rješenja i načina za održivi ruralni razvoj. Sigurno je da za implementaciju konkretnih aktivnosti neophodno osigurati i dodatna sredstva od strane državnih institucija uključenih u rad lokalnih akcionih grupa<sup>26</sup>, tako da svaka LAG ima obavezu da učestvuje u iznalaženju dodatnih sredstava za sufinansiranje projekata.

Lokalne akcione grupe u EU imaju svojstvo pravnog lica i registrovani su u formi udruženja ili kao privredni subjekti ograničene odgovornosti, neprofitnog karaktera. Udruženje se pokazalo kao najraširenija i najdjelotvornija forma organizovanja u svim zemljama EU<sup>27</sup>. Lokalne akcione grupe svoje angažovanje orijentišu na povećanje stepena povezanosti u već postojećim partnerstvima u oblastima ruralnog razvoja kao i lobiranju za ulazak novih subjekata. U mnogim ruralnim područjima EU, lokalne akcione grupe imaju svoja isturena odjeljenja<sup>28</sup>, sa ciljem informisanja građana u vezi sa ruralnim razvojem i ostalim oblastima usko vezanim za ruralni razvoj. Javna-privatna partnerstva sprovode aktivnosti iz lokalnih razvojnih strategija sa ciljem implementacije projekata od značaja za lokalnu zajednicu. Takođe, LAG-ovi razvijaju i ohrabruju povezivanje sa poslovnim sektorom i svim relevantnim zajednicama i drugim akterima u cilju osiguranja šireg pristupa rješavanju konkretnih problema same lokalne zajednice. Najčešće, predsjednik LAG je ugledni građanin područja na kome djeluje lokalna akciona grupa. Načini rada samih partnerstva su fleksibilni i obično su prilagođeni području i zemlji u kojima egzistiraju. Može se reći da je i sama inicijativa LEADER zamišljena kao jačanje lokalnog nasuprot trendu evropeizacije. Nasuprot urbanizaciji, ideja jačanja ruralnog područja, prvenstveno sela, zasigurno predstavlja novu ekonomsko-socijalnu paradigmu.

<sup>24</sup> LEADER deliverychain – a summary based on the LEADER Innovation PWG discussions and meetings.

<sup>25</sup> Publikacija: Vodič putanje do LEADERA

<sup>26</sup> Doprinosi iz javnih/budžetskih sredstava, sredstava od privatnih firmi, nevladinih udruženja i pojedinaca.

<sup>27</sup> LEADER pristup- Korist za ruralne zajednice u BiH, 2012.

<sup>28</sup> Šaltire u opštinskim salama i drugim javnim institucijama.

Brojni su primjeri uspješne primjene ove inicijative, impresivna mreža od preko 2800 lokalnih akcionih grupa sa velikim brojem realizovanih projekata, ideja i inovativnih rješenja opravdala je tezu da budućnost lokalnog razvoja leži u rukama zajednice. Uzmimo primjer Španije, gdje prije pokretanja LEADER programa nije postojala saradnja između lokalnih vlasti, ekonomskih i drugih aktera razvoja u ruralnim područjima, da bi sama inicijativa podstaknula zajednički rad i istakla u prvi plan odgovornost cijele zajednice za vođenje promjena i pokretanje aktivnosti ka boljem održivom razvoju. Program je uticao na politike ruralnog razvoja u brojnim zemljama Evropske unije, tako je u Španiji uticao na reaktiviranje administrativnih tijela, u Francuskoj je porasla uloga političkih lidera u samom programu, u Italiji je povećan uticaj turističkih organizacija unutar samih LAG-ova. Problemi ruralne Francuske (napuštena zemlja, deagrarizacija, smanjenje važnosti poljoprivrede) pokrenuli lokalne aktere, tako da je Francuska postala najaktivnija članica u samom programu.

Isto tako u Irskoj su principi LEADER-a značajno uticali na vladine programe i doprinijeli takozvanom „irskom čudu“. U ruralne regije su poslani animatori sa zadatkom utvrđivanja potreba i potencijala svake regije, okupljanja lokalne zajednice, stvaranja zajedničke strategije, mobilizacije aktivne populacije u cilju budućnosti regija, a posebno im je bio zadatak osiguranje podrška lokalnih aktera u procesu pripreme zajedničkih projekata lokalnog razvoja. Nakon toga, program za lokalni razvoj je postao glavni instrument koji je omogućio da se ruralnim regijama dostave neophodna sredstva za dinamičan razvoj Irskih ruralnih zona<sup>29</sup>. U Njemačkoj i Austriji lokalne akcione grupe nastoje pronaći finansijska sredstva za pronalaženje konkretnih projekata. Osnovna namjena djelovanja ovih organizacija je razrada integralnih razvojnih strategija, prilikom čega se uključuju svi akteri, odnosno zainteresovani učesnici lokalnog života ruralne zajednice.

Što se tiče Finske, koncept i metodologija LEADER pristupa naročito je pogodna za povezivanje učesnika u rijetko naseljenim područjima. Razvoj novih inovativnih proizvoda, samog procesa proizvodnje, tehnologija, plaćanja u poljoprivredi, mjere za zaštitu životne sredine, obnova sela samo su neke od aktivnosti programa ruralnog razvoja u okviru inicijative LEADER u ovoj zemlji. U Irskoj lokalne akcione grupe su registrovane kao firme ograničene odgovornosti<sup>30</sup> te posluju kao firme neprofitnog karaktera, kroz svoje aktivnosti rješavaju aktivne konkretne probleme vezane za ruralni razvoj, koordinirajući svoje aktivnosti sa svim učesnicima lokalnog razvoja tom prilikom sprovodeći projekte koji se isključivo sufinansiraju iz inicijative LEADER. Pripadnici javno-privatnih partnerstva u Italiji su predstavnici javnog i privatnog sektora<sup>31</sup> koji zajedničkim naporima promovišu ruralni razvoj sa fokusom na razradu politike održivog ruralnog razvoja sa krajnjim ciljem poboljšanja kvaliteta života u ruralnim područjima. Ciljevi programa LEADER u Češkoj posebno podržavaju diversifikaciju aktivnosti u ruralnim oblastima, sa uvođenjem novih nepoljoprivrednih djelatnosti u cilju povećavanja konkurentnosti ruralnih prostora.

### 3. STUDIJE SLUČAJA LEADER INICIJATIVA I LAG U EU

U narednim redovima predstavljeni su primjeri dobre prakse iz rada lokalnih akcionih grupa sa prostora Evropske unije sa uspješnom primjenom savremenih inicijativa ruralnog razvoja LEADER/CLLD, koji ističu prednosti predmetnog modela kroz implementaciju projekata iz strategija lokalnog razvoja prilagođenih području, uvažavajući pri tome principe integrisanosti, multi-sektorskog pristupa, umrežavanja, inovacija i saradnje.

#### 3.1. LAG Höga Kusten (Švedska)

"Landsbyggar" je projekat švedskog LAG-a Höga Kusten čiji je cilj stvaranje pozitivnog pogleda na preduzetništvo na Visokoj obali Švedske te opovrgavanje postojećih negativnih percepcija života i rada na selu. Njihov program se vodi idejom da ljudi mogu biti dio aktivne fizičke i digitalne zajednice sa drugim preduzećima na selu. Projekat je uključivao dane razvoja vještina, nadahnujuće kampanje na društvenim mrežama i aktivnosti podizanja svijesti široj javnosti. Organizovali su

<sup>29</sup> IBID, str. 35.

<sup>30</sup> Što bi odgovaralo našem obliku d.o.o.

<sup>31</sup> Javni sektor predstavljaju lokalna vijeća, opštine i delegacije javnih subjekata, dok su predstavnici privatnog sektora podijeljeni u sektorske odbore (mala i srednja preduzeća i samostalna udruženja poljoprivrednika, civilna udruženja, poljoprivredni sektor, zadruga, udruženja poljoprivrednika i poljoprivredne organizacije, hotelijerstvo, turizam i slično).

seminare koji su kroz pristup LEADER stvorili mogućnosti za dugoročno partnerstvo, izgradnju zajednice i inovacije. Kampanja na društvenim mrežama "Landsbyggare", koja pozitivno prikazuje Visoku obalu Švedske, dosegla je široku ciljnu grupu ljudi koji se potencijalno žele preseliti u područje. Prema članovima ove grupe „već 15 drugih regija želi sprovesti istu "Landsbyggare" strategiju odozdo prema gore unutar svojih LEADER zajednica. Zajedno s ovim regijama, ova lokalna akciona grupa razmišlja o nacionalnom pokretu koji bi pružio mogućnosti koje ruralni kraj nudi svim ljudima u Švedskoj<sup>32</sup>.

### 3.2. LAG Malohont (Slovačka)

LAG je u 2015. uspostavio šemu za brendiranje regionalnih proizvoda. Lokalni proizvođači mogu se prijaviti za oznaku za proizvode koji ispunjavaju posebne kriterijume, uključujući lokalnu proizvodnju, upotrebu lokalnih resursa i tradicionalnih tehnika. Oznaku dodjeljuje sertifikacijsko tijelo koje uključuje lokalne proizvođače, predstavnike lokalnih preduzeća i članove LAG-a. Zahvaljujući uključenosti proizvođača od samih početaka, projekat je brzo stekao povjerenje stanovništva. U sistemu označavanja u početku je učestvovalo 12 lokalnih proizvođača, a sada uključuje prehrambene i zanatske proizvode 37 lokalnih uzgajivača i proizvođača. Uskoro će se proširiti i na smještaj, usluge i događanja u regiji. Ovoj inicijativi sada su se pridružila i četiri susjedna LAG-a. Sredstva pristupa LEADER koja se koriste za projekat dodijeljena su iz programskog razdoblja 2007-2013. i pokrivala su početnu uspostavu projekta. LAG Malohont je tada osmislio način da sistem označavanja postane finansijski samoodrživiji doprinosima lokalnih proizvođača, opština na teritoriju LAG-a i malim projektima iz samouprave regije. Inicijativa je uveliko poboljšala privredu regije Malohont i nada se stabilnijoj regionalnoj ili nacionalnoj podršci<sup>33</sup>.

### 3.3. LAG LEADER Northeast Twente (Holandija)

Članstvo ovog LAG-a sastoji se isključivo od lokalnih stanovnika te su oni jedini koji donose odluke. Lokalna vlast uključena je u rad LAG-a, ali nije njegov član. LAG LEADER Northeast Twente osnivač je fonda Twentse Noaberschaps Fonds, nove regionalne fondacije koja finansira male društvene inicijative građana. Fond je stvorio LAG u saradnji sa susjednim LAG-om Southeast Twente, privatnim sektorom i pokrajinom, a njime upravljaju lokalni volonteri. Ona povezuje mrežu znanja dva LAG-a i njihov LEADER pristup finansiranjem iz pokrajinskog programa zvanog 4D<sup>34</sup>.

### 3.4. LAG Parc naturel Haute-Sûre Forêt d'Anlier (Belgija)

Vododijelnica parka prirode Haute-Sûre Forêt d'Anlier je 2003. godine prepoznata je kao močvarno područje od međunarodne važnosti prema Ramsarskoj konvenciji. Nakon što je 2007. izrađen plan upravljanja parkom prirode, LAG je istupio i istaknuo specifično područje u blizini parka, na temelju definisanog krajolika, kulturne baštine te društvenog i privrednog konteksta. LAG je sarađivao s lokalnim poljoprivrednicima na izgradnji mostova i ograda kako bi zaštitili park i njegove vodo tokove. Aktivnosti podizanja svijesti pobudile su kolektivnu maštu ljudi i mobilisale više od 40.000 ljudi. LAG je također razvio inovativni projekat „socijalne poljoprivrede“ u kojem su poljoprivrednici i lokalni stanovnici sarađivali u proizvodnji lokalne robe u kratkim lancima snabdijevanja. Međutim, kada su poljoprivrednici i članovi zajednica koji su izvan „prihvatljivog područja“ pokazali interes za sudjelovanje, LAG ih je morao odbiti. LAG je nastavio razvijati svoje aktivnosti i trenutno djeluje u pogledu četiri aspekta: obrazovanja, prirodnog okruženja, krajolika i baštine te poljoprivrede i turizma<sup>35</sup>.

<sup>32</sup> <http://leaderhogakusten.se/vart-lag/>

<sup>33</sup> <http://www.malohont.sk/aktualita.php>

<sup>34</sup> <http://www.leadernoordoosttwente.nl>

<sup>35</sup> <http://www.parcnaturel.b>

### 3.5. LAG/FLAG Lesvos local development company Etal s.a (Grčka)

Lesvos local development company Etal s.a, preduzeće je osnovano 1992. godine, djeluje i kao FLAG<sup>36</sup>. Lokalna razvojna strategija (LRS) usmjerena je na održivo korišćenje prirodnih i kulturnih resursa ostrva. Njihov je cilj učiniti Lezbos boljim mjestom za život svojih ruralnih zajednica. Projekat s potpisom LAG/FLAG-a u posljednjih 15 godina bio je razvoj mreže staza u prirodi i kulturi Lezbosa. Danas se mreža sastoji od 38 dobro označenih staza koje su izgrađene korak po korak širom ostrva, temelje se na istorijskim ruralnim stazama koje povezuju sela i lokalne zajednice, oživljavajući udaljena sela i tradicionalne veze među njima. Lokalne vlasti su LRS označile kao prioritet. Lokalna preduzeća učinila su svoje aktivnosti raznovrsnijima kako bi se povezala s mrežom staza. One su postale jedna od glavnih atrakcija Lezbosa i u središtu su međunarodnih sportskih događaja i aktivnosti na otvorenom, poput promatranja ptica. Projekat je pomogao u raznolikosti turizma na otoku i pomaku s uobičajenog turizma na alternativni turizam temeljen na iskustvu, čineći udaljene lokalne zajednice vidljivijima. Kada je nedavna izbjeglička kriza vrlo naglo i negativno uticala na turističke izgled Lezbosa, uz 65%-tni pad dolazaka turo- operatora od 2015. do 2016., projekat staza pružio je konkretan odgovor. Sportska događanja organizovana oko staza privukla su specifične skupine turista, a istovremeno su uključivala i ekipe sportista izbjeglica koji su počeli učestvovati u trčanju mrežom staza, pomažući im da učestvuju u društvenom životu ostrva<sup>37</sup>.

### 3.6. Asociacion de Desarrollo Rural Mariñas-Betanzos (Španija)

Špansko udruženje Asociacion de Desarrollo Rural Mariñas-Betanzos djeluje kao LAG ruralnih zajednica u blizini grada La Coruñe u Galiciji. Njen „Plan za hranu“ snažan je strateški pristup promociji kratkog lanca snabdijevanja za lokalnu hranu, poboljšanje biološke raznolikosti i održivosti na poljoprivrednim farmama. Plan je povezan s područjem rezervata biosfere (Mariñas Coruñesas e Terras do Mandeo) te uključuje mlade i poljoprivrednike. Pristup održivom Planu za hranu, započet u prethodnom evropskom programskom razdoblju (2007-2013), izgrađen je postupno i doveo je do snažnih privrednih i društvenih koristi te dobrobiti za prirodnu sredinu. To uključuje osnivanje novih organskih poljoprivrednih farmi, novih kanala distribucije i aktivnosti podizanja svijesti u školama. S obzirom na blizinu grada La Coruñe, LAG je radio na komplementarnosti između većih i jačih zajednica koje su bliže gradu i manjih, udaljenijih ruralnih zajednica. Kroz LAG-ovu lokalnu razvojnu strategiju prilagođenu području, komparativne prednosti različitih zajednica (npr. živopisna turistička infrastruktura, jaka lokalna proizvodnja hrane, zanimljiva prirodna područja) međusobno se nadopunjavaju. Manje ruralne zajednice su osnažene i postaju vidljivije. Činjenica da je nekoliko opština na području LAG-a dio istog hidrografskog bazena pojačava posvećenost projektu koji je usmjeren prema naprijed te je prilagođen pozitivnim uticajima na prirodne eko-sisteme<sup>38</sup>.

### 3.7. LAG Keskipiste (Finska)

LAG Keskipiste aktivan je u sklopu pristupa LEADER od 1996. godine i još je uvijek značajan jer je podržao već gotovo 900 projekata. Područje obuhvaćeno LAG-om nalazi se u sredini Finske, daleko od većih gradova, te koristi netaknuto prirodno okruženje. Gustina naseljenosti je samo četiri stanovnika po km<sup>2</sup>, a zbog nedostatka institucija visokog obrazovanja u blizini, mladi moraju napustiti područje kako bi otišli studirati u gradove. Njihov povratak može biti izazov. LRS promoviše pozitivnu sliku o tom mjestu, utiče na mlade ljude kako bi se osjećali dijelom šire slike i motiviše ih da tamo grade svoju budućnost. LAG je započeo korišćenje finansiranja iz programa ERASMUS+<sup>39</sup> kako bi doveo mlade volontere iz drugih zemalja EU na to područje, uključujući rad na projektima transnacionalne saradnje. Kao što se može vidjeti, lokalne veze ključne su za LAG. Glavni projekat koji je proizašao iz ERASMUS+ razmjene je zadruga Versosto, struktura koja pomaže mladima u razvoju poslovnih ideja, pruža osposobljavanje, mentorstvo i vršnjačku podršku. Osnovana 2017. godine, zadruga Versosto ima više od 60 članova u dobi od 16 do 21 godine i promet od 240.000 EUR godišnje. Projekat je povećao interes mladih članova za preduzetništvo i motivisao neke od njih da

<sup>36</sup> Lokalna akcijska grupa u ribarstvu

<sup>37</sup> <https://www.etal-sa.gr/el/>

<sup>38</sup> <http://marinasbetanzos.gal>

<sup>39</sup> Erasmus+ program je EU kojim se podupiru obrazovanje, osposobljavanje, mladi i sport u Evropi.

ostanu ili se kasnije vrate u ruralna područja. Zadruga je osnovana u okviru projekta „Silta“ („most“) koji je bio finalist nagradnog konkursa Ruralna inspiracija EMRR<sup>40</sup> za 2019. godinu<sup>41</sup>.

### 3.8. LAG Valle del Jerte (Španija)

Dolina Jerte u sjevernoj Estremaduri (Španija) poznata je po trešnjama. Drveće raste na terasama uklesanim na planinskim padinama i stvara jedinstven prizor kada procvjeta u proljeće. LAG je izgradio integriranu strategiju oko imidža svoje čuvene trešnje, podržavajući akcije u cijelom lancu vrijednosti, „od polja do stola“. Aktivnosti uključuju podršku razvoju turističkih proizvoda i aktivnosti, obučavanje proizvođača, brendiranje i marketing (uključujući rad sa zadrugama lokalnih poljoprivrednika radi osiguranja priznanja trešanja prema evropskoj zaštićenoj oznaci izvornosti (ZOI) - „Cereza del Jerte“), uspostavljanje standardizacije i kontrole kvaliteta te osiguravanje različitosti drugih proizvoda na bazi trešnje (poput likera, džemova i poslastica). Tokom 25 godina strategija je stvorila više od 150 novih preduzeća, stvorila ili zadržala više od 1000 radnih mjesta i pružila osposobljavanje za oko 20.000 ljudi. Turistički smještaj povećao se sa 150 na 2000 smještajnih jedinica, a izvoz zadruga i organizacija lokalnih proizvođača porastao je s 10% na 60% proizvodnje trešanja, dok je razvijeno oko 100 lokalnih proizvoda. LAG sada razvija projekat „Pametna turistička destinacija“ kako bi ponudio bolje turističko iskustvo, ali i povećao kvalitet života lokalnog stanovništva<sup>42</sup>.

### 3.9. LAG Pays des Condruces (BELGIJA)

LAG Pays des Condruces 2013. je pokrenuo poljoprivredni inkubator koji predstavlja saradnju između neprofitne organizacije Devenir („Budućnosti“), koja obučava ljude da postanu vrtlari na manjim poljoprivrednim dobrima, poslovnog inkubatora Creajobs, lokalne opštine Modave (koja je osigurala poljoprivrednu površinu), pojedinačnih poslovnih trenera i ljudi koji su samo-zaposleni. LAG pronalazi starije poljoprivrednike koji traže nasljednike koji bi preuzeli njihova imanja i povezuje ih s potencijalnim vrtlarima na tržištu ili botaničarima. Botaničari mogu ispitati ostvarljivost svog projekta u stvarnim razmjerima u inkubatoru, u okviru koji ograničava preuzimanje rizika. Ako sve dobro funkcioniše nakon probnog razdoblja, novi saradnik se može trajno naseliti na farmi. LAG osigurava da sve strane rade zajedno. Takođe učesnicima saopštava važne informacije o projektu i organizuje treninge i dane otvorenih vrata kako bi privukao ostale potencijalne nosioce projekata. Projekat je inspirisan francuskim iskustvom i u početku je finansiran iz programa Erasmus. S obzirom na uspjeh inicijative, kasnije su uspostavljena još tri poljoprivredna inkubatora. Kako je projekat dobio zamah, sada je ideja proširiti mrežu na evropskom nivou sarađujući s Francuskim pokretom poljoprivrednih inkubatora RENETA (Nacionalna mreža testnih poljoprivrednih područja). Cilj je razmotriti uspostavljanje mogućeg projekta ERASMUS+ s Italijom, Španijom i Velikom Britanijom<sup>43</sup>.

### 3.10. LAG Pays de Verdun (FRANCUSKA)

Ključni cilj LAG Pays de Verdun u Francuskoj je poboljšati digitalne vještine uključivom strategijom koja poboljšava izgled za zapošljavanje u poljoprivredi, turizmu i drugim ruralnim poslovnim sektorima. Trenutno su uspostavljene mrežne stranice za e-trgovinu za poljoprivrednike, turiste i druga lokalna preduzeća. One pomažu posjetiocima da uživaju u kulturnim resursima područja LAG, povećavaju vidljivost ruralnih zanata i pružaju moderne alate za koordinaciju kratkih lanaca snabdijevanja. Mladi su glavna ciljna grupa za projektni rad na rješavanju pritiska smanjenja populacije te je mobilna jedinica za osposobljavanje uspostavljena kako bi unaprijedila digitalne vještine u izoliranim dijelovima LEADER područja. Inovacije se ovdje odnose na usredotočenost cijelog područja na rješavanje problema „digitalne podjele“ te na činjenicu da je teritorijalni pristup LAG-a digitalnoj uključenosti nov. Podržani elementi projekta uključuju omogućavanje umrežavanja digitalnih stručnjaka u zajednici kako bi se utvrdili izazovi i mogućnosti digitalnog razvoja. Proces prenosa znanja na projektu postigao je sinergiju i doveo do uspostavljanja usluga kao što su „digitalne

<sup>40</sup> Evropska mreža za ruralni razvoj.

<sup>41</sup> <https://www.keskipisteleader.fi/fi/in-english>, <https://www.versosto.fi>, [https://enrd.ec.europa.eu/projects-practice/silta-bridgeyouth-entrepreneurship\\_en](https://enrd.ec.europa.eu/projects-practice/silta-bridgeyouth-entrepreneurship_en)

<sup>42</sup> <https://cerezadeljerte.org/en/jerte-valley/>

<sup>43</sup> <https://www.galcondruses.be>

laboratorije“ ili prostori za saradnju. Zajedno, oni olakšavaju digitalno preduzetništvo lokalnog stanovništva i takođe mogu podstaknuti ljude da presele svoja preduzeća u ruralna područja<sup>44</sup>.

### 3.11. LAG Opavsko (Češka Republika)

LAG je isprobao jedinstveni finansijski model za promociju ulaganja sa niskom emisijom ugljenika, kombinujući takozvane bespovratne podrške za brojere koje se finansiraju iz evropskih fondova s povratnim „zajmovima za brojere“ iz nacionalnih izvora. Krediti koje građani otplaćuju vraćaju se opštinama i mogu ih ponovno uložiti u druge projekte čiji je cilj smanjenje emisije CO<sub>2</sub> ili ušteda energije. Ova LEADER inovacija pomogla je smanjenju emisije CO<sub>2</sub> i povećala udio čistih izvora toplote i električne energije koji se koriste u tom području. To je takođe dovelo do značajnih finansijskih ušteda za opštine, preduzeća i građane, te stvorilo kvalifikovana radna mjesta u regiji. Projekat se provodi u 17 od 52 opštine na teritoriju LAG, a LAG mjeri kvalitet vazduha u saradnji s najvećim nacionalnim isporučiocem električne energije kako bi se procijenio uticaj projekta<sup>45</sup>.

### 3.12. Projekat „Slow trips“ - LAG Zeitkultur Kernland (Austrija)

Četrnaest LAG-ova iz Austrije, Luksemburga, Švedske, Njemačke, Italije, Rumunije i Litvanije udružilo je snage u razvoju projekta „Slow trips“ <spora putovanja>, pod koordinacijom austrijske LAG Zeitkultur Oststeirisches Kernland. Projekat je započeo u januaru 2019. godine i zasniva se na rezultatima LEADER projekta koji je Luksemburški LAG Atert-Wark tokom prethodnog programskog razdoblja proveo pod nazivom „CultTrips“. „Slow Trips“ nudi „participativni turizam“ u kojem posjetioci otkrivaju i mogu iskusiti svakodnevicu lokalnog stanovništva kroz istinske susrete koji obogaćuju i goste i lokalne domaćine. Ovaj oblik održivog turizma dodaje vrijednost prirodnim resursima i kulturnoj baštini, stvarajući nove mogućnosti za lokalnu privredu. Lokalna turistička preduzeća i poljoprivredna preduzeća mogu raznovrsno djelovati kako bi zadovoljili sve veću potražnju za ovom vrstom turizma. Saradnja je projektnim partnerima omogućila definisanje zajedničkog koncepta sporog turizma, a svaki je od njih utvrdio relevantna mjesta i učesnike koje će uključiti u svoje područje. Projektni partneri rade na mrežnoj stranici kako bi poboljšali zajedničko oglašavanje svoje turističke ponude<sup>46</sup>.

## 4. ZAKLJUČAK

Inovativnost predstavlja jednu od karakteristika pristupa LEADER, inovativne ideje i projekti koji su prilagođeni području su krajnji rezultat napora lokalnih akcionih grupa pa se kroz njihovu praktičnu primjenu može pozitivno uticati na unapređenje ruralnog turizma, promociju tradicionalnih zanata, običaja i dešavanja koja su specifična za ovaj prostor. Svi projekti počinju sa pojedincem, sa idejom i energijom kao i voljom i entuzijazmom za pokretanje promjena. Projekti su prilagođeni potrebama pojedinca, grupe i lokalne zajednice što oslikava suštinu same koncepcije koja smatra da su lokalni stanovnici najbolji stručnjaci za razvoj svoje lokalne zajednice. Iskustva razvoja ruralnih krajeva u Evropi, inicijative LEADER, mogu biti uzor za pronalaženje rješenja za početnu fazu identifikacije konkretnih problema i izradu lokalnih strategija razvoja u svrhu otpočinjanja procesa održivog ruralnog razvoja. Lokalna akciona grupa, predstavlja vodilju koncepta LEADER i kao specifičan, sveobuhvatniji model javno-privatnog partnerstva može generisati nove pozitivne promjene u lokalnoj zajednici.

Višestruki, integralni pristup ruralnom razvoju neophodan je za održivi razvoj ruralnog prostora. Za održivo rješenje potreban je udružen napor lokalne zajednice, regiona, kao i društva u cjelini. Rezultati istraživanja pokazuju da bez finansijske podrške, integralnog procesa planiranja i promjena u koncepciji vođenja lokalnog razvoja, odnosno prilagođavanja samog razvoja stvarnim potrebama građana, nije moguće funkcionisanje lokalnih javno-privatnih partnerstva.

<sup>44</sup> [https://enrd.ec.europa.eu/publications/leader-example-2020-goal-digitalterritory-france\\_en](https://enrd.ec.europa.eu/publications/leader-example-2020-goal-digitalterritory-france_en)

<sup>45</sup> [http://www.masopavsko.cz/dotacni-podpory/kotlikove-dotace/?fresult\\_menu=dotace](http://www.masopavsko.cz/dotacni-podpory/kotlikove-dotace/?fresult_menu=dotace)

Jedan od ciljeva ovog rada je podsticanje novih načina razmišljanja te ohrabrivanje primjene inovativnih metoda u području istraživanja. Očekivani doprinos ovog istraživanja je prije svega u proširivanju znanja o identifikovanom problemu kroz klasifikovanje, obrazloženje postojećih naučnih dostignuća kao i predviđanjem mogućih kretanja posmatranih pojava u bliskoj budućnosti.

## 5. LITERATURA

Blakely, E., Brandshaw, T., (2002): Planning Local Economic Development – Theory and Practice, SAGE Publications, Thousand Oaks.

Đerić, B. (1997), Teorija i politika privrednog razvoja, Savremena administracija, Beograd.

Publikacija: LEADER pristup - Korist za ruralne zajednice u Bosni i Hercegovini, 2012

Publikacija: Vodič do LEADERA

Publikacija: Revija ruralnog razvoja EU, br. 29.

Publikacija: Vodič za uspostavljanje i pokretanje pristupa LEADER na Zapadnom Balkanu, u Turskoj i šire.

Publikacija: Preporuke Istočnoj Srbiji u uspostavljanju i izgradnji LAG u odnosu na EU integracije

Regulativa EU, broj: 1303/2013 i 1305/2013

Regulativa EU, broj: 1305/2013, čl. 52 i 54.

<http://www.europarl.europa.eu/factsheets/hr>

[https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/about/at-a-glance/clld\\_en](https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/cms/farnet2/about/at-a-glance/clld_en)

<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>

<http://www.brac.net>

<http://odraz.hr/media/369988/odrzivi%20razvoj%20ruralnih%20podrucja.pdf>

[http://europa.ba/?page\\_id=44274](http://europa.ba/?page_id=44274)

<http://www.malohont.sk/aktuality.php>

<http://www.leadernoordoosttwente.nl>

<http://www.parcnaturel.b>

<https://www.etal-sa.gr/el/>

<http://marinasbetanzos.gal>

<https://www.keskipisteleader.fi/fi/in-english>, <https://www.versosto.fi>,

[https://enrd.ec.europa.eu/projects-practice/silta-bridgeyouth-entrepreneurship\\_en](https://enrd.ec.europa.eu/projects-practice/silta-bridgeyouth-entrepreneurship_en)

<https://cerezadeljerte.org/en/jerte-valley/>

<https://www.galcondruses.be>

[https://enrd.ec.europa.eu/publications/leader-example-2020-goal-digitalterritory-france\\_en](https://enrd.ec.europa.eu/publications/leader-example-2020-goal-digitalterritory-france_en)

[http://www.masopavsko.cz/dotacni-podpory/kotlikove-dotace/?ftresult\\_menu=dotace](http://www.masopavsko.cz/dotacni-podpory/kotlikove-dotace/?ftresult_menu=dotace)

<http://zeitkultur.at>